

OSVAJANJE DISKURSA KAO OSVAJANJE MOĆI

CONQUERING DISCOURSE AS CONQUERING POWER

Sažetak

*Tekst je prikaz knjige Marine Katnić-Bakaršić **Između diskursa moći i moći diskursa**, Zagreb, Naklada Zoro, 2012.*

Summary

*The article is a review of the book under the title of **Conquering Discourse as Conquering Power** by Marina Katnić-Bakaršić, ZORO Ed., Zagreb, 2012.*

Protejski po karakteru, diskursi moći očituju se u najrazličitijim modalitetima i aspektima. Mehanizmi kojima se moć – stvarna i/ili simbolička – služi i ustoličuje najefikasniji su tamo gdje ona navodno ne postoji: u kulturi, obrazovanju, nastavnim programima, udžbenicima, jezičnoj politici itd. Upravo se u tim, naizgled neočekivanim prostorima, diskurs moći ukazuje u svojim najsuptilnijim i najrazvijenijim oblicima. Ovo važi tim prije što u zdravorazumskoj predodžbi moć asocira na represiju, silu, tlačenje upravljeno ka određenoj skupini, s namjerom da se ostvare željeni ciljevi. Međutim, još je Michel Foucault u svojim razmatranjima o fenomenu moći (*Volja za znanje*, 1976) ustvrdio da ova ne podrazumijeva nužno „eksplicitnu“ represiju, te da se strategije moći češće temelje na taktičkom pridobijanju negoli na pukom provođenju sirove sile. Da bi bila „održiva“, moć mora biti i „prihvatljiva“ – mora se učiniti takvom da ne samo „pritišće kao sila koja kaže ne“ nego i da „stvara užitak, oblikuje znanje, proizvodi diskurz“. U takvom procesu diskursi moći s dominantne pozicije pretvaraju jezik u sredstvo djelovanja na one koji su mu subordinirani.

Upravo je ovom izrazito aktualnom pitanju (su)odnosa diskursa i moći posvećena studija intrigirajućeg naslova *Između diskursa moći i moći diskursa* (Zagreb, Naklada Zoro, 2012), profesorice Filozofskog fakulteta u Sarajevu Marine Katnić-Bakaršić. Odabrani naslov nije tek domišljata igra riječi: ovo *između* upućuje na djelatni prostor u kojem diskurs na različitim nivoima, u različitim domenima i situacijama, postaje instrumentom moći u njenim raznovrsnim manifestacijama.

Pristupajući ovoj problematici, autorica već u „(Pred)govoru“ (5–7) ističe kako se njena knjiga neće baviti analizom „apstraktnih jezičkih činjenica“, već „pitanjima koja se i te kako tiču svih sfera života, od privatne do javne, od pisanih do usmenih diskursa, od verbalne komunikacije do neverbalne, vizualne, auditivne ili multimedijalne“. Ali ona prije svega napominje da se bavljenje ovim pitanjem neće svoditi na puka teorijska, ma koliko poticajna razmatranja, nego će u svom pragmatičkom aspektu biti potkrijepljeno analizom nekih od specifičnih i najučestalijih tipova diskursa moći, onih koji duboko zadiru u naš svakodnevni privatni i profesionalni život, usmjeravaju i formiraju naša uvjerenja – a da toga nerijetko nismo niti svjesni. Na planu teorijskog formuliranja problema, autorica operira, kako sama kaže, „transdisciplinarnim“, ili „postdisciplinarnim“ (Graham) modelom proučavanja, u kojem se na produktivan način susreću i uzajamno dopunjavaju kritička diskurzna analiza, diskursna stilistika, socijalna semiotika, kao i druge lingvističke i nelingvističke discipline.

Kao uvod u analizu odnosa između diskursa i moći – one koja otvoreno želi dominirati, ali i one koja poziva na dijalog i kooperativnost – autorica definira i razgraničava niz temeljnih koncepata kojima će operirati: diskurs, diskursna analiza, kritička diskursna analiza, kritičke diskursne studije. Katnić-Bakaršić pritom se referira na radove brojnih teoretičara koji su se bavili proučavanjem povezanosti i uzajamne uslovljenosti diskursa i moći (Foucault, Fairclough, van Dijk, de Beaugrande, Wodak, Bourdieu). Analizirajući definicije pojma *diskurs* u lingvistici, autorica usporedo analizira i pojam *moći* – individualne i institucionalne (socijalne), stvarne i simboličke, situacijske i diskurzivne – te odnos moći i kontrole, koncepte persuasivnosti i manipulacije itd. (poglavlje „Osvajanje diskursa“, 15–30). Autorica pokazuje kako ne postoji nešto poput nevinog diskursa: diskurs ne može biti neutralan, on nikad ne predstavlja „nulti stupanj iskaza“. Naprotiv, svaki diskurs, kao čin individualne upotrebe jezika, izražava afektivnost, stav, namjeru, volju da djeluje na slušatelja/čitatelja, tj. da bude uvjerljiv. Intrigantna autoričina analiza razlika između strategija persuasivnosti (uvjeravanja) i manipulacije, kojima je na raspolaganju čitav retorički instrumentarij razrađivan od Antike naovamo, pokazuje kako, vješto upotrijebljena, ta sredstva dopadljivog i uvjerljivog kazivanja „spontano“ postaju sredstva „proizvodnje istine“ (Foucault, *Moć/znanje*, 1980): diskurzivna moć prisvaja onu djelotvornu. Pritom se persuasivni diskurs uglavnom percipira kao legitiman – on upućuje na ravnopravne (simetrične) tipove

odnosa – dok se manipulacija redovito vezuje za različite vidove zloupotrebe i pretvaranja adresata u instrument postizanja vlastitih ciljeva.

Poglavlje „Pragmatika moći“ (31–46) bavi se razmatranjem uloge pragmatike (kao lingvističke discipline koja proučava individualnu upotrebu jezika – sa semiološkog stanovišta, znakove u situaciji) u izučavanju diskursa moći, zatim diskursnom pragmatikom (vezanom i za druge discipline koje pristupaju jeziku kao društvenom i kulturnom fenomenu), te „kroskulturalnom“ pragmatikom, usmjerenom na kulture u kontaktu. U ovo poglavlje uvrštena je i studija (35–46) Sabine Bakšić, docentice na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, naslovljena kao „Diskurs moći u svjetlu strategija uljudnosti (na primjeru zdravstva i školstva u Bosni i Hercegovini)“. Teorijski solidno utemeljena na aktualnim istraživanjima navedene problematike, ova studija na prepoznatljivim tipovima odnosa i situacijama tumači različite oblike očitovanja diskursa moći, naročito kada asimetrične relacije i neravnomjerne distribucije moći imaju za čvrsto uporište neki vid institucionalne moći (zdravstvo, školstvo).

Centralnim dijelom knjige, u kojem se teorija i praksa isprepliću, uzajamno tumače i dopunjuju, svakako je onaj kojeg otvara poglavlje „Moć u različitim tipovima diskursa“ (47–131). Polazeći od klasifikacije diskursnih žanrova T. A. van Dijka, koja na temelju različitih oblika ispoljavanja moći – uz pretpostavku da nijedan žanr ili diskurs nisu isključeni iz odnosa moći – Katnić-Bakaršić analizira neke od karakterističnih diskursnih tipova, zorno pokazujući kako u njima funkcioniра moć. Tu spadaju: „Sudski diskurs: institucionalizirana moć“; „Politički govor: retorika i/ili manipulacija“; „Akademski diskurs“; „Jezik, politika i moć: diskurs jezične politike kao diskurs moći“; „Jezik crtanih likova: nema nevinog izbora diskursa!“; „Medijski diskurs i moć“; „Razgovorni diskurs: moć i politika svakodnevnice“; „Prevođenje i moć: u traganju za dijalogom kultura“; „Rod i moć: svjetovi ili dominacija?“; „Vizualno i spacijalno predstavljanje i moć“. Već i ovako ovlaš nabrojani, ovi naslovi upućuju na autoričin široki zahvat u problematiku odnosa diskursa i moći – od razine naše neposredne svakodnevnice, do visokih i naizgled nedodirljivih instanci na kojima se moć ustoličuje.

Jednostavnim, izravnim jezikom, držeći se dosljedno demistificirajućeg pristupa, Katnić-Bakaršić napisala je studiju koja može zadovoljiti različite tipove čitanja i čitatelja, u rasponu od akademskoga, preko specijalističkog (zdravstvo, sudstvo, mediji, politika), pa sve do tzv. običnog čitatelja. Njena knjiga pomoći će nam da osvijestimo raznovrsne situacije u kojima je diskurs moći na djelu kao stvarna moć, sa svim

implikacijama koje to podrazumijeva. Sintetizirajući starija i novija istraživanja različitih diskursnih situacija i odnosa moći, promišljena iz perspektive konkretne društvene zbilje, knjiga Marine Katnić-Bakaršić na ovim prostorima predstavlja pionirski pothvat.